

МАКУШЕВ П. В.,доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри історії та теорії
держави і права*(Університет митної справи
та фінансів)***МОРОЗОВ О. В.,**доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії та теорії
держави і права*(Університет митної справи
та фінансів)*

УДК 34(091)477

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.10>**ПОЛІЦІЙНІ ТА МІГРАЦІЙНІ ФУНКЦІЇ ДЕПАРТАМЕНТУ МИТНИХ ЗБОРІВ
В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.**

Стаття присвячена аналізу процедур поліцейних та міграційних напрямів діяльності митних органів XIX – початку XX ст. Автори розглядають адміністративно-правового регулювання поліцейних та міграційних напрямів діяльності митних органів через взаємодію Головного жандармського управління та Департаменту митних зборів, як ключовий інструмент управління правовідносинами в сфері митної справи, наголошуючи на його специфічних рисах, що відрізняють його від інших методів правового регулювання.

У дослідженні проводиться детальний аналіз позитивних (стимулюючих) та негативних (гальмуючих) факторів, які впливають на предмет дослідження. Особлива увага приділяється як зовнішнім факторам: французька революція, прихід до влади Наполеона, політична контрабанда на митниці, що сприяла зміцненню революційної діяльності, так і внутрішнім: збільшення неблагонадійних з політичного погляду осіб, протидія революційному руху, запобігання іноземному шпіонажу, контроль за міграційними процесами, боротьба з виробництвом та поширенням фальшивих грошей, які впливали, як на політичну, криміногенну ситуацію, громадський порядок в країні, так і на розвиток адміністративно-правових, поліцейних та митних функцій департаменту митних зборів в історії української держави.

Відзначається, що зовнішні фактори спричинили ускладнення в роботі митного департаменту, збільшення кількості політичних мігрантів, проблеми взаємодії митників та жандармерії, що заважало протидіяти революційному руху, запобігання іноземного шпіонажу, контролю за міграційними процесами, боротьбі з виробництвом та поширенням фальшивих грошей, та вимагало вдосконалення методів регулювання для підвищення їх гнучкості та адаптивності. Зокрема, аналізується недостатня ефективність законодавства в умовах політичних та економічних викликів кінця XIX на початок XX століття.

Окремо досліджуються позитивні (стимулюючі) фактори, такі як прийняття: Митного статуту 1835 р., Положення про митниці 1861 р., «Положення про Корпус Жандармів», Статуту про паспорти в Російській імперії, Положенням

про жандармів 1881 р., підкреслимо, що це сприяло розвитку функцій митних органів, їх повноваження і організацію роботи, встановлювали правила для збору мита, контролю за товарами та протидії з контрабандою, регламентувало діяльність митниць, включаючи фіскальні, контрольні та поліційні функції.

На тлі зазначених факторів відбувається зміна та розвиток нових форм організації взаємодії між Головним жандармським управлінням та Департаментом митних зборів.

Налагодженню взаємодії сприяла й схожа структурна організація, тобто митні округи й жандармські управління в губерніях та повітах, які належали до зони діяльності митного округу співпадали в організаційному аспекті. У повсякденній діяльності митники й жандарми керувалися загальноімперськими законами і нормативно-правовими актами.

Ключові слова: *контроль за міграційними процесами, процес взаємодії між жандармами й митниками, циркуляр процедур митного контролю.*

Makushev P. B., Morozov O. V. Police and migrational functions of the department of customs duties in the history of Ukrainian statehood of the XIX – early XX centuries

The article is devoted to the analysis of procedures of police and migrational directions of activity of customs authorities of the XIX – early XX centuries. The authors consider the administrative and legal regulation of the police and migration directions of the customs authorities through the interaction of the Main Gendarme Directorate and Department of Customs Duties as a key tool for managing legal relations in the field of customs, emphasizing its specific features that distinguish it from other methods of legal regulation.

The study provides a detailed analysis of positive (stimulating) and negative (inhibiting) factors that affect the subject of the study. Particular attention is paid to both external factors: the French Revolution, the coming to power of Napoleon, political smuggling at customs, which contributed to the strengthening of revolutionary activity, and internal: increase in politically unreliable persons, counteraction to the revolutionary movement, prevention of foreign espionage, control over migration processes, the fight against the production and distribution of counterfeit money, which influenced both the political, criminal situation, public order in the country, and the development of administrative, legal, police and customs functions of the department of customs duties in the history of the Ukrainian state.

It is noted that external factors led to complications in the work of the customs department, an increase in the number of political migrants, problems of interaction between customs officers and the gendarmerie, which prevented counteracting the revolutionary movement, preventing foreign espionage, controlling migration processes, combating the production and distribution of counterfeit money, and required improving regulatory methods to increase their flexibility and adaptability. In particular, the insufficient effectiveness of legislation in the conditions of political and economic challenges of the late nineteenth and early twentieth centuries is analyzed.

Separately, positive (stimulating) factors are investigated, such as the adoption of: the Customs Charter of 1835, Regulation on Customs 1861, "Regulation on the Gendarmes Corps," Charter on Passports in the Russian Empire, The Regulations on Gendarmes of 1881, we emphasize that this contributed to the development of the functions of customs authorities, their powers and organization of work, established rules for collecting duties, control over goods and counteraction to smuggling, regulated the activities of customs, including fiscal, control and police functions.

Against the background of these factors, new forms of interaction between the Main Gendarme Directorate and the Department of Customs Duties are changing and developing.

The establishment of interaction was facilitated by a similar structural organization, that is, customs districts and gendarme administrations in provinces and counties that belonged to the zone of activity of the customs district coincided in the organizational aspect. In everyday activities, customs officers and gendarmes were guided by general imperial laws and normative legal acts.

Key words: *control over migration processes, process of interaction between gendarmes and customs officers, circular of customs control procedures, exposure of political smuggling.*

Постановка проблеми. Як в історичній традиції, так і в сучасних умовах, за митними органами закріпився статус переважно фіскальних, спрямованих у своїй діяльності на зовнішньоторговельне регулювання за допомогою митно-тарифних норм. Слід зазначити, що перші згадки про торговельно-митні угоди належать до античної доби, збереглися зразки середньовічної договірної практики між північними містами XIII ст.: ганзейці через складання договорів отримували значні привілеї в Англії, Фландрії та інш. державах. Без таких угод торгівля не обходилася з самого початку [3].

Перші відомості про митну діяльність на території сучасної України належать до IX ст., коли виникає і розвивається Київська Русь. Першою угодою укладеною київським князем Олегом є договір з Візантією (911 р. н.е.), згідно з яким руським купцям у Константинополі створювалися надзвичайні умови [5].

З другої половини XIX ст. торгівельний договір фактично перетворюється на складовий елемент міжнародних митних відносин.

Аналіз та вивчення саме цих аспектів в діяльності митної служби в історико-правових дослідженнях митної системи Російської імперії у XIX – на початку XX ст. позбавляв вважати центральними питання поліцейного, прикордонного та міграційного контролю, які були характерні для митної системи Російської імперії (XIX – на початку XX ст.), що функціонувала та території прикордонних південно-західних українських губерній (Волинської, Подільської та інш.). Про свідчать нормативні положення оновленого Митного статуту 1835 року [5]. Статут 1835 р. визначав: функції митних органів, їх повноваження і організацію роботи; встановлював правила для збору мит, контролю за товарами та боротьби з контрабандою; регулював як внутрішні митні питання, так і міжнародні торгові відносини; регламентував діяльність митниць, включаючи фіскальні, контрольні та поліцейні функції.

Таким чином актуальність статті полягає у визначенні та реконструкції процедур поліцейних та міграційних напрямів діяльності митних органів XIX – початку XX ст. При цьому, важливе місце відводиться аналізу взаємодії між Головним жандармським управлінням (ГЖУ) та Департаментом митних зборів (ДМЗ); дослідженню процесуальних і процедурних норм, що забезпечували взаємодію зазначених відомств.

Аналіз останніх публікацій. В сучасній історіографії також залишаються недостатньо розкритими актуальні аспекти участі митниць в заходах із забезпечення і виконання правоохоронних завдань. Окремі аспекти правоохоронної діяльності митниць XIX – початку XX ст. були досліджені в публікаціях Ю. Головка [2], С. Дайнекі [4], О. Морозова [3]. Але робота з матеріалами фондів: 339, 1153, 102 Центрального державного історичного архіву у м. Київ, як і нормативними актами: Митним статутом Російської імперії 1822 року, Митний статут (оновлений) 1835 року, Положення про митниці 1861 року, «Положенням про Корпус Жандармів»), Статутом про паспорти в Російській імперії, затвердженим у 1827 році, Положенням про жандармів 1881 року дозволили розпочати процес реконструкції мало-відомих функцій митних органів впродовж XIX ст. – це поліцейні функції, які включали не лише власно протидію контрабанді, а також міграційний і паспортний контроль на митному кордоні. Таким чином публікація побудована переважно на справах означених фондів.

Постановка завдання. Статті має на меті здійснення аналізу адміністративно-правового регулювання та історичну реконструкцію процедур поліційних та міграційних напрямів діяльності митних органів ХІХ – початку ХХ ст., де важливе місце відводиться дослідженню взаємодії між Головним жандармським управлінням (ГЖУ) та Департаментом митних зборів (ДМЗ); дослідженню процесуальних і процедурних норм, що забезпечували взаємодію зазначених відомств.

Результати дослідження. Якщо розглянути практичну діяльність митного відомства наприкінці ХVІІІ ст., то ми побачимо, що фактично весь перелік поліційних, або правоохоронних функцій в межах державного та митного кордонів, а також прикордонної 100-верстної смуги виконували саме митниці. Так вже у 1793 р. через французьку революцію російський кордон був практично закритий не тільки для французьких товарів і суден під французьким прапором, але й для самих французів. Щоб потрапити до Російської імперії, вони мусили мати підтвердження від графа Прованського, графа Конде або графа Д'Артоа про те, що рятуються від революціонерів. Про приїзд цих французів слід було домовлятися заздалегідь з урядом Російської імперії. За виконання всіх цих умов французів пропускали в межі імперії для складання особливої присяги, потім вони отримували посвідчення про складання присяги, а їх прізвища оголошувалися в газетах. Примірники такої присяги отримували й митні установи, хоча французи мали право скласти присягу не тільки в присутності представників державної установи, але й у католицькому храмі [4, с. 136].

Із приходом до влади Наполеона контроль за тими, хто перетинає кордон, не зменшився. Митниці були зобов'язані негайно доповідати місцевому керівництву про в'їзд до імперії іноземців. У разі будь-яких непорозумінь з іноземцями або з їхніми документами митники теж мали звертатися до місцевої влади. Контроль щодо виїзду за кордон також було покладено на місцеву владу.

Навіть якщо особа не викликала ніяких підозр у митників, її також могли не впустити до імперії – тогочасний уряд багато кого не бажав бачити в межах держави, не звертаючи увагу на митні та міграційні правила. Перелік таких осіб знаходився в кожній митній установі й періодично поповнювався новими прізвищами. У більшості випадків переміщення так званих неблагонадійних з політичного погляду осіб, якщо вони не становили особливої загрози, просто фіксували. Переліки таких «зловмисників» з описом їх прикмет надсилалися на кожну митницю. Цих осіб до Російської імперії не пускали взагалі.

У деяких випадках контроль за іноземцями був менш суворий – їх пропускали через кордон, але проводили тотальний обшук. Переліки таких осіб, складаний консулами або представниками Російської імперії, існували на митницях. Консул повідомляв у колегію іноземних справ про надання паспортів на в'їзд певним особам, а вже міністр фінансів давав розпорядження про особливу увагу до цих осіб. Про результати обшуку, тобто про перелік виявлених речей, повідомляли міністру фінансів. Особливу увагу митні службовці звертали на документи, які пред'являли на кордоні мандрівники або торговці. У певних випадках митники позначали на самих документах, що перевірку проведено й зміст документів відповідає дійсності.

Після створення 25.06.1810 р. Міністерства поліції, а потім виділення з його складу і включення у 1826 р. поліційної поліції до складу Третього відділення Власної Його Імператорської Величності канцелярії, митниці продовжували виконувати поліційні функції в межах прикордонної митної території на 100 верст у глибину від державного кордону [3, с. 207].

Здійснення урядової реформи 1801–1811 рр. заклало підґрунтя для розвитку системи державного управління на якісно новій основі. Тепер це були не аморфні колегії, а структуровані міністерства, функції та діяльність яких суворо регламентувались положеннями, статутами й іншими нормативно-правовими актами. У результаті діяльність центральних органів влади набула системного, цілеспрямованого характеру. Слід зазначити, що протидія революційному руху, запобігання іноземному шпідонажу, контроль за міграційними процесами,

боротьба з виробництвом та поширенням фальшивих грошей, збігалися з функціями митних органів і стали основою для взаємодії з Корпусом Жандармів у XIX – на початку XX ст. [10].

Але ця взаємодія не завжди мала відвертий характер. З 1870-х рр. можна спостерігати стійку тенденцію жандармерії втручатися в митні процедури й поступово перебирати на себе частку поліційних повноважень митниці.

До 1871 р. здійснення паспортного контролю на державному кордоні належало до функцій Департаменту митних зборів. Процедура паспортного контролю як для іноземців, так і для російських підданих виконувалася згідно із «Статутом про паспорти», але ще 9.09.1867 р. згідно з «Положенням про Корпус Жандармів» створювалися жандармські поліційні управління при залізницях, у тому числі й на прикордонних станціях. Через це у березні 1871 р. паспортний контроль на всіх прикордонних пунктах передавався жандармським офіцерам. У компетенції митників залишалась тільки фіскальна частина паспортного контролю. Після перевірки жандармами паспорти передавались митним чиновникам для нарахування та стягнення паспортного збору на підставі ст. 204 «Статуту про паспорти» [9, арк. 102].

На думку жандармських чинів, такі права ДМЗ створювали потенційну загрозу для державної безпеки. А торгові агенти могли виконувати роль кур'єрів, у тому числі фінансових, як для антиурядових організацій, так і для іноземних резидентів. Слід також пригадати спроби замаху на імператора Олександра II. Тому 20.06.1881 р. набув чинності спільний циркуляр за № 2603 МВС і Міністерства фінансів, який забороняв видавати торговим агентам службові білети для відряджень. Начальникам митних округів залишили право під особисту відповідальність видавати дозвіл на короткотермінові відрядження лише митним службовцям [8, арк. 15]. У той же час жандармське керівництво чудово розуміло небезпечні тенденції, що могли посилитися, якщо всі контрольні важелі зосередити в одному відомстві. Процедури, передбачені митним контролем, були використані як елемент нагляду за результатами діяльності російських жандармів за кордоном. У 1883 р. набуло чинності розпорядження ДМЗ, продубльоване циркуляром № 2434 від 10.06.1883 р. Департаментом поліції про обов'язковий митний огляд особистого багажу жандармських офіцерів, що виїжджали за кордон чи поверталися після закордонних службових відряджень [8, арк. 62].

У зв'язку з посиленням паспортного контролю з боку ДМЗ і Департаменту поліції вдосконалювалися статистичні форми реєстрації та звітності осіб, що перетинали державний кордон. Для уніфікації реєстрації російських підданих, що від'їжджали за кордон за паспортами зразка 1888 р., Міністерство фінансів підготувало спеціальні паспортні книжки з відірваними талонами. Ці паспортні книжки надходили губернаторам, градоначальникам та офіцерам – завідуючим прикордонними пропускними пунктами. Талони під час кожного перетинання кордону відривалися й передавались до місцевих митних установ. Таким чином здійснювався подвійний контроль за міграційними процесами [8, арк. 31].

Останні роки XIX ст. позначилися збільшенням кількості нелегальних переходів російського кордону учасниками революційних партій та організацій, що, у свою чергу, стало причиною нового посилення паспортного й митного контролю взагалі. З 1900 р. у митних чиновників з'явилася нова службова функція. У капітанів морських суден, що відпливали за кордон, митники отримували розписку про відсутність на борту незареєстрованих у судовій ролі пасажирів або членів команди. Цей документ після завершення процедури митного контролю передавали до місцевого жандармського відділення.

Сам процес взаємодії між жандармами й митниками не завжди був простим. Наприклад, у березні 1900 р. помічник начальника Катеринославського губернського жандармського управління в Маріуполі отримав наказ підготувати попередній проект систематичного огляду іноземців, що прибували морським транспортом, та узгодити ці заходи з керівництвом Маріупольської митниці. Жандармський офіцер звернувся із цією пропозицією до керуючого Маріупольською портовою митницею М. В. Навроцького. В основу пропозицій Жандармського управління було покладено ідею участі жандармів в особистому митному огляді іноземців та їх багажу. Але ця пропозиція входила в суперечність зі статтями 878–917 Митного статуту й порушувала службові повноваження митників. Тому начальник митниці,

посилаючись на відповідну правову норму, не дозволив участь жандармів у здійсненні митного контролю.

Але на цьому спір не закінчився, і в нього втрутилося Міністерство фінансів з роз'ясненням правомірності дій начальника Маріупольської митниці. У роз'ясненні ДМЗ зазначалося, що митний огляд пасажирів здійснюється лише в тому випадку, коли іноземці прибувають до Маріуполя морським шляхом і до цього не зупинялися в портах Одесі та Керчі, де мали проходити митний огляд. Причому це був ретельний огляд багажу пасажирів з метою виявлення предметів, заборонених для ввезення. Що стосувалося особистого огляду як іноземців, так і російських підданих, то до них ця форма митного контролю застосовувалася виключно за наявності формальної заяви. Ця заява й мала містити інформацію про спробу контрабандного провезення заборонених предметів. У подальшому митне відомство запропонувало повідомляти Жандармському управлінню про кожний випадок прибуття на пароплавах іноземців, а воно, у свою чергу, мусило доводити оперативну інформацію до митників про підозрілих пасажирів. Цей приклад свідчив про неузгодженість нормативної бази ДМЗ та МВС. Крім того, законодавство імперії не встигало оперативно реагувати на виклики кримінального та змовницького світу. У той же час масштаби нелегального переміщення через державний кордон на рубежі XIX–XX ст. досягли надзвичайних розмірів. З 200 тис. чоловік, які щорічно емігрували за кордон, лише 25% мали легальні паспорти. Тому суперечності між двома відомствами, як правило, обговорювалися їхніми керівниками й закріплювалися міжвідомчим циркуляром.

У ході виконання оперативних заходів Департамент поліції користувався послугами агентів, завербованих із числа контрабандистів. Усі повноваження з видачі паспортів наприкінці XIX ст. були сконцентровані в МВС, таким чином, паспорти отримували навіть особи, які перебували під слідством у справах про контрабанду. Для врегулювання цієї проблеми було підготовлено і видано циркуляр від 20.03.1900 р. за № 1613, в якому зазначалося: «Внаслідок шкідливих для казни наслідків, з причини видачі жандармськими чинами паспортів на короткотермінові відрядження за кордон особам, які знаходяться під слідством та судом у справах про контрабанду, Департамент поліції згідно клопотанню Департаменту митних зборів просить жандармських офіцерів, які завідують паспортною частиною на прикордонних пунктах, не видавати дозволу на короткотермінові відрядження всім особам, про неблагонадійність яких у митному відношенні будуть Вам надані відомості з митних установ» [7, арк. 137].

Одне з головних завдань, що покладалось на митниці, – це боротьба з політичною контрабандою і, в першу чергу, з друкованою продукцією. Проблема полягала в тому, що під час виявлення контрабандної друкованої продукції та її вилучення митні чиновники в протоколах зазначали її перекладену назву з помилками, а не мовою оригіналу. У подальшому це не давало можливості точно визначити найменування книги. У протоколах про вилучення літератури не було підписів осіб, у яких знайшли заборонену друковану продукцію. Така службова недбалість митників дозволяла правопорушникам у суді відмовлятися від заборонених видань, а суди, посилаючись на невідповідність протокольних назв дійсним, звільняли контрабандистів від відповідальності.

У зв'язку із цим ДМЗ 31.10.1896 р. направив у прикордонні митниці циркуляр для виправлення зазначених недоліків у процедурі митного контролю й розпорядження щодо посилення взаємодії з жандармськими прикордонними пунктами в боротьбі з політичною контрабандою [7, арк. 61]. На гостроту цієї проблеми вказує й циркуляр під грифом «цілком таємно» від 29.10.1902 р. за № 28993, який має назву «Про випадки викриття політичної контрабанди». Згідно з цим документом усі митники зобов'язувались у разі знаходження політичної контрабанди терміново повідомляти про це жандармським офіцерам для проведення оперативних заходів щодо пошуку підозрюваних осіб. Одночасно наголошувалось, що траплялися випадки, коли отримані із-за кордону зашифровані листи разом із революційною літературою відправлялися до Комітету цензури, минаючи Департамент поліції. І це зривало оперативні заходи з викриття кур'єрського ланцюга.

Тому 7.11.1902 р. до Департаменту поліції надійшов таємний циркуляр № 7125, який дозволяв жандармським офіцерам бути присутніми під час митного огляду та у разі необхідності самостійно вилучати предмети політичної контрабанди [7, арк. 203–204]. У той же час ці нововведення не поширювались на жандармів, які привозили іноземну літературу із закордонних відряджень [7, арк. 283].

Однією з причин неузгоджених дій між митниками та жандармами з питань вилучення політичної контрабанди була фінансова незацікавленість самих митників. Справа в тому, що економічна контрабанда після викриття та вилучення давала можливість отримати грошову винагороду (максимальний розмір якої сягав 60% вартості контрабандного товару).

15.07.1903 р. Перше відділення ДМЗ поширило циркуляр № 191, який також зобов'язував митниці у разі звернення до них жандармів по довідки стосовно привезення та пропуску іноземних товарів терміново повідомляти всю інформацію про них, а також допускати жандармів до перегляду митної документації. Крім того, митниці без додаткових запитів повинні були терміново повідомляти поліцію про такі імпорتنі товари, як шрифти, друкарське обладнання, час їхнього прибуття й адреси відправників та замовників [7, арк. 229].

Поступово завдання боротьби з політичною контрабандою займає провідне місце в питаннях державної безпеки на початку ХХ ст. Митне відомство входить у цю систему, але провідна роль у запобіганні державним злочинам на кордоні поступово переходить до жандармських управлінь. Революційні події в Росії 1905–07 рр. додають ще один напрямок контрабанди – різке зростання ввезення на територію Російської імперії нелегальної зброї. Відповідно контроль за вилученням цієї зброї було повністю покладено на Департамент поліції. У той же час митне відомство намагалося за будь-яких обставин зберегти процедурну незалежність у питаннях здійснення митного контролю. Справа в тому, що жандармські офіцери, використовуючи свої повноваження, віддавали усне розпорядження на проведення огляду речей пасажирів, які за оперативними даними підозрювались у перевезенні контрабандної зброї. Якщо ж огляд не давав позитивних результатів, жандарми відмовлялися підписувати відповідні протоколи й брати на себе частку відповідальності. Через це пасажирів подавали скарги, у тому числі судові позови, саме на митників. Щодо усунення процесуальної неузгодженості 3.07.1909 р. вийшов наказ № 6576 по Корпусу жандармів, де наголошувалося: «У випадках пред'явлення чинами окремого Корпусу жандармів вимог до чинів митного відомства під час здійснення особистого догляду пасажирів, складені з цього приводу протоколи належало підписувати жандармським чинами» [7, арк. 93]. Зброя, що вилучалася внаслідок особистого огляду, після завершення слідчих дій і виroku суду поверталася до митної установи та реалізувалась на аукціоні як звичайна контрабанда.

Наприкінці ХІХ ст. зростає інтерес Департаменту державної поліції до режиму на кордонах із такими державами, як Австро-Угорська та Германська імперії. Це було пов'язано з посиленням активності військових розвідок зазначених держав у місцях розміщення військ Київського та Одеського військових округів. Але якщо не брати до уваги військовий аспект охорони кордонів з Австрією та Німеччиною і подивитись лише на економічну контрабанду, то, за даними ДМЗ, це була найскладніша ділянка держкордону. Так, лише з 1877 до 1881 р. у 7 митних округах, що дислокувались на прусько-австрійському кордоні, було вбито й поранено 146 контрабандистів у збройних сутичках з підрозділами Окремого корпусу прикордонної варті. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. послугами професійних контрабандистів почали користуватися не тільки агенти іноземних розвідок, але й революціонери-терористи, про що неодноразово згадував Б. Савінков у своїх мемуарах «Спогади терориста» [9, арк. 41]. Ці тенденції підштовхували жандармів більш активно контролювати прикордонний режим. Справа в тому, що з 1827 р. охорону державного кордону забезпечував Окремий корпус прикордонної варті Міністерства фінансів, побудований на принципах військової організації. Корпус розподілявся на прикордонні бригади, й кожна бригада закріплювалася за митним округом, а її командир оперативно підпорядковувався начальникові митного округу. Зі створенням жандармських прикордонних пунктів офіцери-прикордонники зобов'язувались надавати жандармам агентурну інформацію, яка стосувалася діяльності контрабандистів. Нормативно-правового змісту й організації ця робота набула у 1909 р.

Департамент поліції надав чинності таємному документіві «Про організацію таємної аген-тури прикордонної варти в окремих прикордонних місцевостях» [9, арк. 43]. Так була роз-почата систематична контррозвідувальна робота, яка, на думку керівництва Департаменту поліції, мусила протидіяти іноземним шпигунам, контрабандистам і вести боротьбу з хабар-никами у погонах на кордоні.

Висновки. Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що за результатами дослі-дження нормативних та архівних джерел, ми можемо дійти до наступних висновків.

У зв'язку із зовнішніми та внутрішньополітичними факторами в Російській імперії зросла роль Корпусу жандармів при взаємодії з Департаментом митних зборів, у виконанні завдань державної безпеки, шляхом реалізації процедур поліцейних та міграційних напрямів в XIX – початку XX ст.

Більшість поліцейних функцій до 1870-х рр. виконували митні органи, що стало головним чинником для налагодження тісного співробітництва двох відомств. Нала-годженню взаємодії сприяла й схожа структурна організація, тобто митні округи й жандар-мські управління в губерніях та повітах, які належали до зони діяльності митного округу. У повсякденній діяльності митники й жандарми керувалися загальноімперськими законами і нормативно-правовими актами (Звід законів кримінальних, Статут кримінального судочин-ства, Статут про паспорти, Митний статут), а конкретизація заходів тісної взаємодії та усун-ення недоліків регламентувалися спеціальними міжвідомчими циркулярами, інструкціями, положеннями, як правило, з грифом «цілком таємно».

Фактично напередодні Першої світової війни більшість функцій щодо забезпечення внутрішньої безпеки в Російській імперії закріпилася за Департаментом державної полі-ції (Окремий корпус жандармів входив до цього департаменту), назавжди відсторонивши митне відомство від виконання поліцейних функцій. Сучасний Митний департамент може використовувати історичний досвід взаємодії відповідних департаментів. Однак сучасній діяльності митниці більше допоможе покращення результатів інституціональних засад та технологічні умови.

Список використаних джерел:

1. Впровадження та розвиток митної мережі на півдні України (остання чверть XVIII – перша половина XIX ст.). Збірник документів та матеріалів. Дніпропетровськ : АМСУ, 2002. 465 с.
2. Головка Ю.І. Митні установи Південної України в системі зовнішньої (Азово-Чор-номорської) торгівлі 1775–1819 рр. *Історія торгівлі, податків та мита* : зб. наук. пр. пер-шої школи семінару / за ред. О.О. Дячка. Дніпропетровськ : АМСУ, 2007. С. 105–117.
3. Гребельник О.П. Митна справа текст: підручник 4-те вид. оновл. та доповн./О.П.Гре-бельник – К.: Центр учбової літератури, 2014. – с. 472
4. Дейнеко С.М. Аналіз контрабанди у складських митницях півдня Російської імпе-рії кінця XIX – початку XX ст. *Історія торгівлі, податків та мита*. 2011. № 2. С. 82–86.
5. Курило Т.В. Митне право України : навч. посібник. Львів : «Новий Світ – 2000», 2013. С. 240.
6. Морозов О.В. Історія боротьби з контрабандою в українських губерніях (остання чверть XVIII – початок XX ст.). *Грані*. 2011. № 3. С. 12–16.
7. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІА). Ф. 339, Волын-ское жандармское управление 1898 г., оп. 1, спр. 121, арк. 8, 9, 61, 93, 102, 3. 113, 121–125, 137, 203, 204, 229, 283.
8. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІА). Ф. 1153, Помощник нач. Бессарабского ГЖУ на пограничном пункте Рени 1911-1915 гг., оп. 1, спр. 198, арк. 15, 31, 62.
9. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІА). Ф. 102, оп. 3, спр. 566, арк. 43. 5.
10. Ченцов В.В. Політичний розшук у царській Росії. Жандармерія і охрнка. З архівів ВУНК – ГПУ – НКВС – КДБ. 2001. № 2 (17). 445 с.

